

ԷԼԵԿՏՐԱԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

*Ազոտ Մարկոսյան, Էյսանորա Մաթևոսյան**

Բանալի բառեր՝ ՀՆԱ, ազգային տնտեսություն, արտահանում, ներմուծում, զուտ արտահանում, արտահանման հակվածություն, ներմուծման հակվածություն, տնտեսական աճ:

1. Չուտ արտահանման ավելացման հիմնախնդիրը

Համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ)՝ որպես երկրի տնտեսական հզորության գնահատման հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշի, մեծությունը ծախսային մեթոդով հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով.

ՀՆԱ=սպառում+ներդրումներ+պետական գնումներ+զուտ արտահանում:

Բանաձևից հետևում է, որ զուտ արտահանման մեծությունը (որը ներկայացնում է արտահանման և ներմուծման տարբերությունը) ուղղակիորեն ազդում է ՀՆԱ մեծության վրա, այսինքն, եթե այդ տարբերությունը դրական է, ապա ՀՆԱ մեծությունն ավելանում է, և ընդհակառակը: Ուստի, ցանկացած երկրի համար կենսականորեն անհրաժեշտ է, որպեսզի զուտ արտահանումն ունենա դրական մեծություն, թեև, ինչպես ցույց է տալիս աշխարհի առանձին երկրների (այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության) արտաքին առևտրաշրջանառության ցուցանիշների վերլուծությունը, միշտ չէ, որ հաջողվում է ապահովել արտահանման գերազանցումը ներմուծման նկատմամբ: Ավելին, աշխարհում անհամեմատ քիչ են այն երկրները, որոնց զուտ արտահանման ցուցանիշը դրական մեծություն է:

Ազգային տնտեսությունների գործունեության արդյունքների համաշխարհայնացման աստիճանի որոշման համար միջազգային տնտեսական հարաբերությունների պրակտիկայում կիրառում են հատուկ ցուցանիշ՝ արտադրության արտահանման քվոտան (չափաբաժինը): Այս ցուցանիշը ցույց է տալիս արտահանման նպատակով թողարկված արտադրանքի բա-

* ԵՊՀ կառավարման և գործարարության ամբիոնի պրոֆեսոր, տնտեսագիտության դոկտոր:

** ԵՊՀ ֆինանսահաշվալի ամբիոնի դասախոս, տնտեսագիտության թեկնածու:

ժինն ամբողջ արտադրանքի մեջ: Ըստ որում, կապված տնտեսական ինտեգրման խորացման հետ՝ այդ ցուցանիշը ժամանակի ընթացքում ունի աճման միտում: Այսպես, շուկայական տնտեսությամբ պետությունների գումարային արտահանման քվոտան վերջին տասնամյակում աճել է ավելի քան 1.5 անգամ: Ընդ որում, արդյունաբերապես զարգացած երկրների խմբում այն աճել է 1.3 անգամ, իսկ աշխարհի մյուս երկրներում՝ 1.8 անգամ:

Յուրաքանչյուր երկիր, որն ընդունում է ազատ շուկայական տնտեսաձևը, առաջին հերթին պարտավոր է որոշել, թե ինչ ապրանքներով և ծառայություններով կարող է մտնել համաշխարհային շուկա և ընդլայնել իր մասնակցությունն աշխատանքի միջազգային բաժանման գործում, այսինքն՝ առանձնացնել իր տնտեսական հնարավորությունները և արտահանման գերակայությունները: Տարբեր երկրներում արտաքին առևտրի վիճակը բնավ նույնը չէ, սակայն այն երկրներում, որտեղ աշխատանքի միջազգային բաժանմանը մասնակցելու հնարավորություններն օգտագործվում են ավելի ակտիվորեն, որպես կանոն, բարձր են նաև տնտեսական աճի տեմպերը: Պատահական չէ, որ Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում արտահանման քվոտայի առավել զգալի աճ նկատվել է Գերմանիայում, իսկ արևելյան երկրներից՝ Ճապոնիայում, Չինաստանում և, այսպես կոչված, նոր արդյունաբերական երկրների քառյակում (Հոնկոնգ, Մինգապուր, Թայվան և Հարավային Կորեա), որոնք տնտեսական աճի տեմպերով դասվում են աշխարհի առաջատարների թվին: Այն պետություններում, որոնք չկարողացան ամրապնդել իրենց դիրքերը համաշխարհային շուկայում, ընդհակառակը, նկատվել է տնտեսական աճի դանդաղում կամ անկում: Դա հատկապես ակնառու կերպով նկատվել է Աֆրիկայի և Լատինական Ամերիկայի մի շարք երկրներում:

Նմանատիպ ճակատագրի արժանացավ նաև նախկին Խորհրդային Միության տնտեսությունը, որի հիմնախնդիրների մի մասը կապված էր միջազգային տնտեսական հարաբերությունների դերի թերագնահատման հետ:

Աշխատանքի միջազգային բաժանման ժամանակակից բնույթն այնպիսին է, որ տարեցտարի ավելանում է արդյունաբերական երկրների փոխադարձ առևտրի բաժինը: Նրանց բաժին է հասնում համաշխարհային առևտրի 70%-ից ավելին, մինչդեռ զարգացող երկրների տեսակարար կշիռը չի հատում 20%-ի սահմանագիծը, որի 4/5 մասը ձևավորվում է Արևմուտքի զարգացած երկրների հետ առևտրից:

Հատկանշական է նաև, որ զարգացած և զարգացող պետությունների ղեկավարների շրջանում դեռևս գերիշխող են հակասական տրամադրու-

թյունները. մի կողմից՝ անհրաժեշտ է հնարավորին չափ ապահովել երկրի քաղաքական և տնտեսական անկախությունը, մյուս կողմից՝ առավելագույնս ներգրավվել տնտեսական «մերձեցման» համաշխարհային գործընթացներում:

Այսպիսով, պարզ է դառնում, որ արտաքին առևտուրը դարձել է տնտեսական աճի հզոր գործոն, և զգալիորեն աճել է երկրների կախվածությունը միջազգային ապրանքափոխանակումից:

Միջազգային առևտուրը զարգանում է այն պատճառով, որ մասնակից երկրների համար ապահովվում են բացարձակ և հարաբերական առավելությունները (օգուտները): Դրա հետ կապված՝ միջազգային առևտրի տնտեսագիտության ուսումնասիրության կարևորագույն հարցերից մեկն է. ի՞նչն է ընկած այդ օգուտի հիմքում կամ, այլ կերպ ասած, ինչպե՞ս են որոշվում արտաքին առևտրային հոսքերի ուղղությունները: Այս հարցի պատասխանը մեզ կօգնի բացահայտել այս կամ այն երկրի արտաքին առևտրի կառուցվածքը որոշող գործոնները:

Արտաքին առևտրի վերաբերյալ գաղափար կազմելու և ճիշտ մակրոտնտեսական քաղաքականություն ընտրելու նպատակով յուրաքանչյուր պետության համար կարևոր է զուտ արտահանման (արտահանման և ներմուծման ծավալների տարբերության) հաշվառումը: Կարելի է առանձնացնել զուտ արտահանման հաշվառման երկու մոտեցում.

- զուտ արտահանման հաշվարկ ըստ գործընկեր երկրների,
- զուտ արտահանման հաշվարկ ըստ ապրանքային խմբերի:

ՀՀ-ի համար կարելի է առանձնացնել զուտ արտահանման հաշվառման ևս մեկ մոտեցում. զուտ արտահանման հաշվառումն ըստ առանձին մարզերի:

Արտահանման հիմնախնդիրը շարունակաբար գտնվել է ՀՀ կառավարության ուշադրության կենտրոնում, և միշտ խնդիր է դրվել, որպեսզի արտահանման աճի տեմպերը գերազանցեն ներմուծման աճի տեմպերը, այսինքն՝ ներմուծման համեմատությամբ ապահովվի արտահանման առաջանցիկ աճ: Մասնավորապես, ՀՀ կառավարության ծրագրում (2017-2022թթ.) նշվեց. «Առաջիկա հինգ տարվա ընթացքում Հայաստանի տնտեսական աճը հիմնված կլինի տնտեսության ներքին ռեսուրսների արդյունավետ և խելացի օգտագործման ու արտաքին աշխարհում մրցունակության բարձրացման վրա՝ ապահովելով արտահանման ծավալների աստիճանական ավելացումը, ինչը պետք է հանդիսանա տնտեսական աճի առանցքային շարժիչը» [1, էջ 5-6]:

Աղյուսակ 1
Հայաստանի Հանրապետության ՀՆԱ և արտաքին առևտրի ցուցանիշների դինամիկան 1995-2016թթ.

վմս	ընդամենը	արտաքին առևտրի	արտաքին առևտրի	արտաքին առևտրի	արտաքին առևտրի	արտաքին առևտրի	արտաքին առևտրի	արտաքին առևտրի	արտաքին առևտրի
1	2	3	4	5	6 (4-5)	7 (6/3)	8 (4/3)	9 (5/3)	10 [6/(4-5)]
1995	255256	1287	270.9	673.9	-403.0	-31.3	21.0	52.4	-42.7
1996	661209	1599	284.7	800.9	-516.2	-32.3	17.8	50.1	-47.5
1997	804336	1639	232.5	892.3	-659.8	-40.3	14.2	54.4	-58.7
1998	955385	1892	220.5	902.4	-681.9	-36.0	11.7	47.7	-60.7
1999	987444	1845	231.7	811.3	-579.6	-31.4	12.6	44.0	-55.6
2000	1031338	1912	300.5	884.7	-584.2	-30.6	15.7	46.3	-49.3
2001	1175877	2118	341.8	877.4	-535.6	-25.3	16.1	41.4	-43.9
2002	1362472	2376	605.2	987.2	-382.0	-16.1	25.5	41.5	-24.0
2003	1624643	2807	685.6	1279.5	-593.9	-21.2	24.4	45.6	-30.2
2004	1907945	3577	722.9	1350.7	-627.8	-17.6	20.2	37.8	-30.3
2005	2242881	4900	973.9	1801.7	-827.8	-16.9	19.9	36.8	-29.8
2006	2656190	6384	985.1	2191.6	-1206.5	-18.9	15.4	34.3	-38.0

Տարի	ՀՆԱ, մլն ՀՀ դրամ	ՀՆԱ, մլն ԱՄՆ դոլար	Արտահանում, մլն ԱՄՆ դոլար	Ներմուծում, մլն ԱՄՆ դոլար	Զուտ արտահանում, մլն ԱՄՆ դոլար	Զուտ արտահանման տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում, %	Արտահանման հակվածությունը (արտահանում/ՀՆԱ)	Ներմուծման հակվածությունը (ներմուծում/ ՀՆԱ)	Զուտ արտահանման հարաբերակցությունը արտաքին ապրանքաշրջա- նառությանը, %
1	2	3	4	5	6 (4-5)	7 (6/3)	8 (4/3)	9 (5/3)	10 [6/(4+5)]
2007	3149283	9206	1152.3	3267.8	-2115.5	-23.0	12.5	35.5	-47.9
2008	3568228	11662	1057.2	4426.1	-3368.9	-28.9	9.1	38.0	-61.4
2009	3141651	8648	710.2	3321.1	-2610.9	-30.2	8.2	38.4	-64.8
2010	3460203	9260	1041.1	3748.9	-2707.8	-29.2	11.2	40.5	-56.5
2011	3777947	10142	1334.3	4145.3	-2811.0	-27.7	13.2	40.9	-51.3
2012	4266461	10619	1380.2	4261.2	-2881.0	-27.1	13.0	40.1	-51.1
2013	4555638	11121	1478.7	4385.9	-2907.2	-26.1	13.3	39.4	-49.6
2014	4828626	11610	1547.3	4424.4	-2877.1	-24.8	13.3	38.1	-48.2
2015	5032089	10529	1485.3	3239.2	-1753.9	-16.7	14.1	30.8	-37.1
2016	5067868	10547	1791.7	3273.5	-1481.8	-14.0	17.0	31.0	-29.3
Ընդամենը	56512970	135680	18834	51947	-33113.4	-24.4	13.9	38.3	-46.8

Աղբյուրը: արդյունավետ կազմվել է հաշվարկվել է Հայաստանի ազգային հաշիվները, Եր., ՀՀ ԱԿԾ, 2014, էջ 27, Հայաստանի ազգային հաշիվները, Եր., ՀՀ ԱԿԾ, 2016, էջ 33, Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2017 թվականի հունվար-փետրվարին, Եր., ՀՀ ԱԿԾ, 2017, էջ 9, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք (1996-1998), Եր., ՀՀ ԱԿԾ, 2001, էջ 16-17, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք (1999-2000), Եր., ՀՀ ԱԿԾ, 2001, էջ 16-17, ՀՀ ԱԿԾ պաշտոնական կայքէջի վեբ-ստանդարտի վեբ-ստանդարտի 2016 թվականի տարեգիրք (www.armstat.am կայքի ժամանակագրական շարքերի համախառն ներքին արդյունք (շուկայական գներով), ներմուծում (մլն ԱՄՆ դոլար), արտահանում (մլն ԱՄՆ դոլար), արտաքին ապրանքաշրջան (մլն ԱՄՆ դոլար) / 1 ԱՄՆ դոլարի միջին փոխարժեքը) տվյալների հիման վրա:

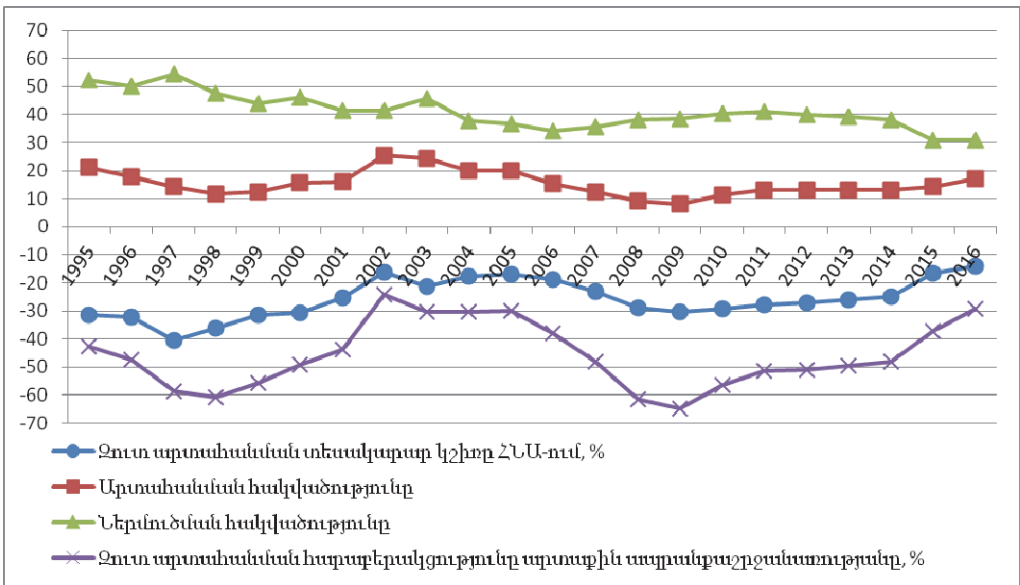
Չուտ արտահանման բարելավմանն ուղղված ճիշտ մակրոտնտեսական քաղաքականությունն վարելու համար հարկավոր է պատկերացում կազմել վերջինիս վրա ազդող գործոնների վերաբերյալ:

Հայաստանի Հանրապետության Չուտ արտահանման դինամիկայի ուսումնասիրության նպատակով դիտարկենք ՀՀ ԱՎԾ-ի կողմից հրապարակված պաշտոնական տվյալները ՀՀ հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների վերաբերյալ 1995-2016թթ. կտրվածքով: Այդ ցուցանիշները ներկայացված են *Մոդուսակ 1*-ում:

Եթե ուսումնասիրենք Չուտ արտահանման տեսակարար կշիռի, արտահանման և ներմուծման հակվածությունների դինամիկան 1995-2016թթ. (*Գծանկար 1*), կնկատենք, որ Չուտ արտահանման ցուցանիշը դիտարկվող ժամանակահատվածի բոլոր տարիներին բացասական մեծություն է եղել:

Գծանկար 1

Չուտ արտահանման տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում, արտահանման և ներմուծման հակվածությունները և Չուտ արտահանման հարաբերակցությունը արտաքին ապրանքաշրջանառությանը ՀՀ-ում 1995-2016թթ.

Վերոնշյալ դիտարկումը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ Հայաստանի Հանրապետության Չուտ արտահանումն առաջիկա տարիների ընթացքում կշարունակի մնալ բացասական մեծություն: Հետևաբար, հարկավոր են վճռական քայլեր՝ ստեղծված իրավիճակը շտկելու համար:

2. ՀՀ-ն որպես էներգաարդյունավետ երկիր

ՀՀ կառավարության ծրագրում (2017-2022թթ.) կարևոր տեղ է հատկացված էներգետիկային և էներգետիկ ենթակառուցվածքներին: Մասնավորապես, էներգետիկայի մասով նշվեց. «էներգետիկայի ոլորտում ՀՀ կառավարության քաղաքականությունն ուղղված է երկրի էներգետիկ անկախության ապահովմանն ու անվտանգության բարձրացմանը, տարածաշրջանային ինտեգրման գործընթացի ապահովմանը, էներգետիկ ոլորտի կայուն զարգացմանը՝ հենվելով ատոմային էներգետիկայի հետագա զարգացման, էներգակիրների մատակարարման տարատեսակացման և տեղական առաջնային (վերականգնվող) էներգապաշարների լիիրավ, արդյունավետ օգտագործման և էներգաարդյունավետ ժամանակակից միջոցների իրականացման ու նոր տեխնոլոգիաների ներդրման վրա» [1, էջ 62-63]:

Բացի այդ, վերոնշյալ ծրագրում ամրագրվեց, որ ՀՀ կառավարության առաջիկա հինգ տարիների գործունեությունը հիմնականում միտված է լինելու.

- տարածաշրջանում իրացման նոր էներգետիկ շուկաներ փնտրելու, ներկրման և արտահանման ակտիվ քաղաքականության միջոցով Հայաստանի էներգետիկ անկախության ապահովմանը,
- նորագույն և բարձր տեխնոլոգիաների ներդրման համար օրենսդրական խթաններ ձևավորելուն, էներգետիկայի բնագավառի զարգացմանը և էներգաարդյունավետության միջոցառումների ներդրմանն ուղղված քաղաքականություն վարելուն,
- Հայկական ատոմակայանի երկրորդ էներգաբլոկի շահագործման նախագծային ժամկետի երկարաձգմանը՝ նպատակ ունենալով բարձրացնել ատոմակայանի աշխատանքի արդյունավետությունն ու անվտանգությունը, այդ թվում էներգաբլոկի սարքավորումների և համակարգերի լրացուցիչ հետազոտությունների և սարքավորումների մատակարարման ժամանակացույցի սահմանմամբ,
- Հայաստան-Իրան և Հայաստան-Վրաստան 400 կվտ էլեկտրահաղորդման օղային գծերի կառուցման ծրագրերի իրականացմանը, որի արդյունքում (էլեկտրահաղորդման օղային գծերի կառուցման ավարտից և շահագործման հանձնելուց հետո) Հայաստանի Հանրապետությունը տարածաշրջանում հանդես կգա որպես էլեկտրաէներգետիկ ոլորտի տարածաշրջանային հանգույց (հաբ)՝ կապելով Իրանի, Վրաստանի և Ռուսաստանի էլեկտրաէներգետիկական համակարգերը,

- արևային համակարգային կայանների կառուցման ծրագրի իրականացմանը՝ նպատակ ունենալով մինչև 2018թ. ավարտը իրականացնել Մասրիկ տեղանքում 55 մվտ պիկային հզորությամբ արևային ֆոտովոլտային էլեկտրակայանի կառուցումը,
- 2017-2022թթ. ընթացքում աջակցել հողմային էլեկտրական կայանների կառուցման մասնավոր ծրագրերին՝ այդ ուղղությամբ մշակելով նաև օրենսդրական խթաններ,
- «Կարկառ» կոչվող տեղանքում տնտեսական շահավետության տեսանկյունից երկրաջերմային պաշարների վերջնական հաստատման դեպքում նախատեսել մասնավոր ներդրողի ներգրավմամբ էլեկտրակայանի կառուցման ներդրումային ծրագիր [1, էջ 63-66]:

Բացի այդ, ՀՀ վարչապետ Կարեն Կարապետյանը Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ծրագիրը ներկայացնելիս իր ելույթում նշեց. «Մենք ունենք մեծ հավակնություններ էներգետիկ ոլորտում: Նպատակ ունենք ոչ միայն վերագինելու ամբողջ էներգետիկ ենթակառուցվածքը, այլև դառնալու ակտիվ և առանցքային տարածաշրջանային խաղացող: Կառավարությունը իրականացնելու է էներգետիկ շուկայի բարեփոխումների ծրագրեր, որոնք մեծապես կնպաստեն վերականգնվող էներգետիկ հզորությունների ստեղծմանը, համակարգի արդյունավետության և անվտանգության բարձրացմանը և էլեկտրաէներգիայի միջսահմանային առևտրի ծավալների կտրուկ ավելացմանը:

Արդյունքում կունենանք ժամանակակից, արդյունավետ, արտահանող և մրցունակ էներգետիկ համակարգ: Միաժամանակ, էներգետիկ ծառայություններն ավելի որակյալ ենք դարձնելու: Այս ոլորտի գլխավոր նպատակներից է էներգետիկ շուկայի ազատականացումը» [2, էջ 10]:

ՀՀ էլեկտրակայանների հզորությունների և դրանց կառուցվածքի վերաբերյալ տվյալները 2000-2015թթ. բերված է *Աղյուսակ 2*-ում:

Աղյուսակ 2-ի տվյալներից հետևում է, որ նշված ժամանակահատվածում բոլոր էլեկտրակայանների հզորությունն ավելացել է 126.5%-ով: Այդ աճը հիմնականում ձեռք է բերվել ջերմային էլեկտրակայանների հզորությունների ավելացման հաշվին (132.8%-ով) և հիդրոէլեկտրակայանների հզորությունների ավելացման հաշվին (125.6%-ով): Ատոմային կայանի հզորությունը նշված տարիների ընթացքում մնացել է անփոփոխ, իսկ այլ աղբյուրներինը (հողմակայաններ) եղել է աննշան: ՀՀ էլեկտրակայանների

հզորությունների կառուցվածքը վկայում է, որ գերակշռող դեր ունեն ջերմային կայանները (2000թ.՝ 55.7%, 2015թ.՝ 58.5%, աճը կազմել է 2.8 տոկոսային կետ), հիդրոէլեկտրակայանների կշիռը 2000թ. կազմել է 31.7%, 2015թ.՝ 31.5%, նվազումը կազմել է 0.2 տոկոսային կետ, Հայկական ատոմակայանի կշիռը 2000թ. կազմել է 12.6%, 2015թ.՝ 10.0%, նվազումը կազմել է 2.6 տոկոսային կետ:

Աղյուսակ 2

ՀՀ էլեկտրակայանների հզորությունը 2000-2015թթ.

	2000	2003	2011	2012	2013	2014	2015
Բոլոր էլեկտրակայանները, այդ թվում՝	3231.1	3351.7	3508.7	4054.6	4094.4	4099.5	4086.8
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ջերմային	1799.4	1774.4	1906.0	2394.0	2394.0	2390.0	2390.0
	55.7	52.9	54.3	59.0	58.5	58.3	58.5
հիդրոէլեկտրակայաններ	1024.2	1169.8	1191.2	1249.2	1289.0	1298.1	1286.7
	31.7	34.9	33.9	30.8	31.5	31.7	31.5
ատոմային	407.5	407.5	407.5	407.5	407.5	407.5	407.5
	12.6	12.2	11.6	10.1	10.0	9.9	10.0
այլ աղբյուրներ	-	-	4.0	3.9	3.9	3.9	2.6
	-	-	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1

Համարիչում՝ 1000 կվտ, հայտարարում՝ բոլոր էլեկտրակայանների հզորության նկատմամբ՝ %-ով:

Աղբյուրը՝ կազմվել և հաշվարկվել է ըստ [3, էջ 283; 4, էջ 285]:

Աղյուսակ 3-ում բերված են էլեկտրաէներգիայի արտադրության ծավալների և կառուցվածքի վերաբերյալ տվյալները ՀՀ-ում 2000-2015թթ.:

Աղյուսակ 3-ի տվյալներից հետևում է, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ՀՀ-ում բոլոր էլեկտրակայանների կողմից արտադրված էլեկտրաէներգիայի արտադրության ծավալներն ավելացել են 130.8%-ով: Էլեկտրաէներգիայի արտադրության նշված աճը հիմնականում ձեռք է բերվել հիդրոէլեկտրակայաններում (174.9%-ով), ատոմային կայանում (139.0%-ով) և ջերմային էլեկտրակայաններում (104.1%-ով) էլեկտրաէներգիայի արտադրության ծավալների աճի հաշվին:

Աղյուսակ 3

Էլեկտրաէներգիայի արտադրության ծավալներն ըստ ստացման աղբյուրների և կառուցվածքը ՀՀ-ում 2000-2015թթ.

	2000	2003	2011	2012	2013	2014	2015
Բոլոր էլեկտրակայանները, այդ թվում՝	5958.6	5500.9	7432.7	8036.2	7710.0	7750.0	7798.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ջերմային	2692.1	1521.5	2390.3	3399.1	3173.1	3288.6	2801.2
	45.2	27.7	32.2	42.3	41.2	42.4	35.9
հիդրոէլեկտրակայաններ	1261.1	1981.9	2488.7	2311.0	2173.4	1992.6	2205.6
	21.2	36.0	33.5	28.8	28.2	25.7	28.3
ատոմային	2005.4	1997.5	2548.1	2322.0	2359.7	2464.8	2787.7
	33.7	36.3	34.3	28.9	30.6	31.8	35.7
այլ աղբյուրներ	-	-	5.6	4.1	3.8	4.0	3.7
	-	-	0.1	0.1	0.0	0.1	0.0

Համարիչում՝ մլն կվտ/ժամ, հայտարարում՝ բոլոր էլեկտրակայաններում էլեկտրաէներգիայի արտադրության ծավալների նկատմամբ՝ %-ով:
 Աղբյուրը՝ կազմվել և հաշվարկվել է ըստ [3, էջ 283; 4, էջ 284]:

Նշված փոփոխությունները զգալի տեղաշարժեր են կատարել էլեկտրաէներգիայի արտադրության ծավալների կառուցվածքում: Եթե 2000թ. ՀՀ էլեկտրաէներգիայի արտադրության ծավալների կազմում ջերմային էլեկտրակայանների բաժինը կազմել է 45.2%, ապա 2015թ.՝ 35.9% (նվազումը կազմել է 9.3 տոկոսային կետ), հիդրոէլեկտրակայաններում համապատասխանաբար՝ 21.2% և 28.3% (աճը կազմել է 7.1%), ատոմային կայանում համապատասխանաբար՝ 33.7% և 35.7% (աճը կազմել է 2.0 տոկոսային կետ): Բերված կառուցվածքային փոփոխությունները կարելի է գնահատել դրական, քանի որ դրանք ձեռք են բերվել ջերմային էլեկտրակայանների կողմից արտադրվող էլեկտրաէներգիայի նվազեցման (ինչը կարևոր է հատկապես բնապահպանական տեսանկյունից), ինչպես նաև էլեկտրաէներգիայի արտադրության այնպիսի «մաքուր» արտադրությունների զարգացման հաշվին, ինչպիսիք են հիդրոէլեկտրակայանները:

Աղյուսակ 4-ում ներկայացված են ՀՀ էլեկտրահաշվեկշիռը և դրա կառուցվածքը 2000-2016թթ.:

Աղյուսակ 4

ՀՀ էլեկտրահաշվեկշիռը և դրա կառուցվածքը 2000-2016թթ.

	2000	2003	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Արտադրվել է էլեկտրաէներգիա	5958.6	5500.9	7433.0	8036.0	7710.0	7750.0	7798.2	7315.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Ներմուծվել է էլեկտրաէներգիա	352.0	306.7	301.0	98.0	198.0	206.0	174.0	275.1
	5.9	5.6	4.0	1.2	2.6	2.7	2.2	3.8
Արտահանվել է էլեկտրաէներգիա	814.8	583.1	1383.0	1696.0	1226.0	1314.0	1424.0	1228.8
	13.7	10.6	18.6	21.1	15.9	17.0	18.3	16.8

Համարիչում՝ մլն կվտ/ժամ, հայտարարում՝ արտադրված էլեկտրաէներգիայի ծավալների նկատմամբ՝ %-ով:

Աղբյուրը՝ կազմվել է հաշվարկվել է ըստ [3, էջ 282; 4, էջ 283, www.armstat.am]:

Աղյուսակ 4-ի տվյալները վկայում են, որ նշված ժամանակահատվածում զգալիորեն բարելավվել է ՀՀ էլեկտրահաշվեկշիռի կառուցվածքը, քանի որ ավելացել է արտադրված էլեկտրաէներգիայի ծավալը (122.7%-ով), նվազել է ներմուծված էլեկտրաէներգիայի ծավալը (2.1 տոկոսային կետով կամ ֆիզիկական ծավալի տեսանկյունից՝ շուրջ 22%-ով), իսկ արտահանման ծավալն ավելացել է 150.8%-ով կամ ավելացել է 3.1 տոկոսային կետով: Թեև 2016թ. 2015թ. նկատմամբ ՀՀ էլեկտրաէներգիայի ներմուծման ծավալները որոշ չափով ավելացել են, իսկ արտահանման ծավալները՝ որոշակիորեն նվազել, սակայն էլեկտրաէներգիան դարձել է ՀՀ-ից արտահանվող հիմնական արտադրատեսակներից մեկը: ՀՀ-ից էլեկտրաէներգիան հիմնականում արտահանվում է Իրանի Իսլամական Հանրապետություն և Վրաստան:

Աղյուսակ 5-ում բերված են ՀՀ-ից էլեկտրաէներգիայի արտահանման և ՀՀ էլեկտրաէներգիայի ներմուծման քանակը, արժեքը, ինչպես նաև 1000 կվտ/ժ արժեքը 2000-2016թթ.:

Աղյուսակ 5-ի տվյալներից հետևում է, որ ՀՀ-ից արտահանվող էլեկտրաէներգիայի քանակը նշված ժամանակահատվածում ամենաբարձրն է

եղել 2012թ. (աճը 2000թ. համեմատությամբ կազմել է 208.2%), որից հետո նկատվել է էլեկտրաէներգիայի արտահանման ծավալների նվազում (2016թ. արտահանման ցուցանիշը կազմել է 2012թ. արտահանման ցուցանիշի 72.4%-ը), իսկ ընդհանուր առմամբ ՀՀ-ից էլեկտրաէներգիայի արտահանման ծավալը 2016թ. 2000թ. համեմատությամբ կազմել է 150.8%: Արտահանվող 1000 կվտ/ժամի արժեքը ամենաբարձրն է եղել 2014թ. (\$61.9), որը հետագա տարիներին ունեցել է նվազման միտում (2016թ. ցուցանիշը 2014թ. համեմատությամբ կազմել է 80.2%): Ինչ վերաբերում է ՀՀ էլեկտրաէներգիայի ներմուծմանը, ապա այն ամենամեծ ծավալն է ունեցել 2016թ., երբ նկատվել է նաև ներմուծման ամենամեծ արժեքը (շուրջ \$14 մլն), ինչպես նաև 1000 կվտ/ժ էլեկտրաէներգիայի դիմաց վճարված ամենամեծ արժեքը՝ \$50.9:

Աղյուսակ 5

ՀՀ-ից էլեկտրաէներգիայի արտահանման և ՀՀ էլեկտրաէներգիայի ներմուծման քանակը, արժեքը և 1000 կվտ/ժ արժեքը 2000-2016թթ.

Տարեթիվ	Արտահանում			Ներմուծում		
	քանակը, հազ. կվտ/ժ	արժեքը, ԱՄՆ դոլար	1000 կվտ/ժ արժեքը, ԱՄՆ դոլար	քանակը, հազ. կվտ/ժ	արժեքը, ԱՄՆ դոլար	1000 կվտ/ժ արժեքը, ԱՄՆ դոլար
2000	814853.5	20551593	25.2	352012.4	10253051	29.1
2003	279460.6	4590867	16.4	54226	779495	14.4
2011	1533066.1	87514495	57.1	204528.2	9463950	46.3
2012	1696152.9	95223952	56.1	98115.2	3344560	34.1
2013	1312942.9	77962320	59.4	147674.6	4309484	29.2
2014	1313610.5	81292080	61.9	205750.3	9512630	46.2
2015	1423699.3	81211936	57.0	173603.1	7685247	44.3
2016	1228772.1	60991134	49.6	275071.4	13998956	50.9

Աղբյուրը՝ կազմվել և հաշվարկվել է ըստ [5, էջ 27; 6, էջ 31; 7, էջ 52; 8, էջ 52; 9, էջ 54; 10, էջ 54; 11, էջ 59; 12, էջ 59]:

Որպեսզի համոզվենք ՀՀ-ից էլեկտրաէներգիայի արտահանման նպատակահարմարության և արդյունավետության հարցում, օգտագործենք համեմատական առավելությունների տեսությունը: Այդ նպատակով *Աղյուսակ 6*-ում բերված են ՀՀ արտաքին ապրանքաշրջանառության, ինչպես

նան էլեկտրաէներգիայի արտահանման համեմատական առավելությունների գործակիցները 2000-2016թթ.:

Աղյուսակ 6

ՀՀ արտաքին ապրանքաշրջանառության և էլեկտրաէներգիայի համեմատական առավելությունների գործակիցները 2000-2016թթ.

Վերլուծման տարիներ	ՀՀ արտաքին ապրանքաշրջանառություն			Էլեկտրաէներգիա		
	Արտահանում, հազ. ԱՄՆ դոլար	Ներմուծում, հազ. ԱՄՆ դոլար	ՀԱԳ	Արտահանում, հազ. ԱՄՆ դոլար	Ներմուծում, հազ. ԱՄՆ դոլար	ՀԱԳ
2000	300487.4	884733.2	-0.493	20551.6	10253.1	0.334
2003	685599.2	12779485.7	-0.898	4590.9	779.5	0.710
2011	1334338.8	4145332.0	-0.513	87514.5	9463.9	0.805
2012	1380199.2	4261232.7	-0.511	95223.9	3344.6	0.932
2013	1478748.6	4385865.9	-0.496	77962.3	4309.5	0.895
2014	1547286.6	4424424.5	-0.482	81292.1	9512.6	0.790
2015	1485331.9	3239238.7	-0.371	81211.9	7685.2	0.827
2016	1782924.7	3292425.3	-0.297	60991.1	13998.9	0.627

Աղբյուրը՝ կազմվել և հաշվարկվել է ըստ [3, էջ 460; 4, էջ 446; 13, էջ 445; 14, էջ 118]:

Ինչպես հայտնի է, թե՛ երկրի ամբողջ առևտրաշրջանառությունը և թե՛ առանձին ապրանքատեսակների արտահանման և ներմուծման վիճակը բնութագրվում են համեմատական առավելությունների գործակցի (ՀԱԳ) միջոցով, որը հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով.

$$ՀԱԳ = (U - N) / (U + N),$$

որտեղ՝ U-ն արտահանումն է, N-ն՝ ներմուծումը:

Այլ կերպ ասած, վերոգրյալ բանաձևի համարիչը ներկայացնում է զուտ արտահանումը, իսկ հայտարարը՝ արտաքին ապրանքաշրջանառությունը: Նշված գործակցի մեծությունը գտնվում է [+1, -1] միջակայքում, ըստ որում, ՀԱԳ-ը ստանում է +1, արժեքը, երբ երկիրը միայն արտահանում է, և -1 արժեքը, երբ երկիրը միայն ներմուծում է [15, էջ 26]: Այսինքն, որքան մոտ է ՀԱԳ մեծությունը +1-ին, այնքան բարձր է երկրի արտահանման արդյունավետությունը, և ընդհակառակը: Բացասական մեծություն ունեցող ՀԱԳ-ը մեծացնում է երկրի վճարային հաշվեկշռի բացասական արժեքը, որի

հետևանքով երկիրը հայտնվում է արտաքին պարտքի ավելացման, փոխարժեքի վատթարացման և այլ հիմնախնդիրների առջև, մինչդեռ էլեկտրաէներգիայի արտահանումը ՀՀ-ից և տարածաշրջանի շուկայում հիմնական խաղացող լինելը կարող է զգալիորեն բարելավել երկրի վճարային հաշվեկշիռը: Իսկ դա նշանակում է, որ ՀՀ-ում էլեկտրաէներգիայի շուկայում իրականացվող և վարվող տնտեսական քաղաքականությունը կարող են նկատելիորեն բարձրացնել էլեկտրաէներգիայի արտահանման հնարավորությունները և ավելացնել պետական բյուջեի եկամուտները:

Մեկստեմբեր, 2017թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ծրագիր (2017-2022թթ.), հաստատվել է ՀՀ կառավարության 2017թ. հունիսի 19-ի N 646-Ա որոշմամբ:
2. Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ Գարեն Գարապետյանի ելույթը Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ծրագիրը ներկայացնելիս, 21 հունիսի 2017թ., <http://www.gov.am/am/news/item/13047/>:
3. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2004թ.:
4. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2016թ.:
5. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը 2000 թվականին, Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2001թ.:
6. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը 2003 թվականին (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացուցակի 8-նիշ դասակարգման), Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2004թ.:
7. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը 2011 թվականին (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի 8-նիշ դասակարգման), Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2012թ.:
8. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը 2012 թվականին (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի 8-նիշ դասակարգման), Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2013թ.:
9. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը 2013 թվականին (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի 8-նիշ դասակարգման), Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2014թ.:
10. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը 2014 թվականին (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի 8-նիշ դասակարգման), Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2015թ.:
11. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը 2015 թվականին (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի 10-նիշ դասակարգման), Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2016թ.:
12. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը 2016 թվականին (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի 10-նիշ

- դասակարգման), Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2017թ.:
13. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, Եր, ՀՀ ԱՎԾ, 2014թ.:
  14. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2016 թվականի հունվար-դեկտեմբերին, Եր, ՀՀ ԱՎԾ, 2017թ.:
  15. *Ա.Մարկոսյան, Գ.Նազարյան, Դ.Հախվերդյան*, Միջազգային տնտեսական հարաբերություններ, ուսումնական ձեռնարկ, մաս I, Եր., ՀՊՃՀ, 2011թ.:

**ԷԼԵԿՏՐԱԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ**

Աշոտ Մարկոսյան, Էյանորա Մաթևոսյան

Ամփոփագիր

Յուրաքանչյուր երկրի ՀՆԱ մեծության վրա զուտ արտահանումը (արտահանման և ներմուծման տարբերությունը) ունի անմիջական ազդեցություն. զուտ արտահանման բացասական մեծության դեպքում այդ նույն չափով նվազում է ՀՆԱ մեծությունը, և ընդհակառակը: Այստեղից հետևում է, որ երկրի արտաքին տնտեսական գործունեության հիմնական նպատակ պետք է հանդիսանա արտահանման ծավալների գերազանցումը ներմուծման ծավալների նկատմամբ: Այս խնդիրը հատկապես կարևոր է Հայաստանի Հանրապետության համար, քանի որ 1995-2016թթ. ժամանակահատվածի համար կատարված ուսումնասիրության արդյունքներով զուտ արտահանումը մշտապես բացասական մեծություն է եղել, թեև արտահանման ծավալների ավելացման հիմնախնդիրը մշտապես գտնվել է կառավարության ուշադրության կենտրոնում:

Հեղինակները, ելնելով ՀՀ-ում էլեկտրաէներգիայի արտադրության և արտահանման համեմատական վերլուծությունից, ցույց են տալիս, որ այն կարող է դառնալ արտահանման ավելացման կարևոր ուղի, ինչը նկատելիորեն կնվազեցնի զուտ արտահանման բացասական մեծությունը և դրանով իսկ իրական հնարավորություններ կստեղծի արտաքին առևտրի բարելավման գործում:

ВОЗМОЖНОСТИ ЭКСПОРТИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ В РА

Ашот Маркосян, Эянора Матевосян

Резюме

На величину ВВП любой страны непосредственно влияет величина чистого экспорта (которая равна разнице объемов экспорта и импорта). Так, если чистый экспорт страны является отрицательной величиной, то ровно на эту величину

уменьшается и ВВП страны, и, наоборот, при положительном чистом экспорте на такую же величину увеличивается и ВВП. Нетрудно предположить, что основной целью внешнеэкономической деятельности страны должно стать превышение объемов экспорта по отношению к импорту. Такая задача наиболее остро стоит перед Республикой Армения, поскольку из анализа статистических данных о внешнеэкономической деятельности за 1995-2016гг. следует, что величина чистого экспорта в течение всего исследуемого периода оставалась отрицательной, хотя проблема увеличения экспорта неизменно находилась в центре внимания правительства РА.

Авторы статьи, исходя из результатов сравнительного анализа производства и экспорта электроэнергии в РА, показывают, что увеличение экспорта электроэнергии может стать одним из основных путей увеличения объемов экспорта из республики, что в свою очередь позволит значительно сократить отрицательное значение чистого экспорта и улучшить ситуацию, сложившуюся в сфере внешней торговли.

OPPORTUNITIES FOR EXPORTING ELECTRICITY FROM THE RA

Ashot Markosyan, Elyanora Matevosyan

Resume

The amount of GDP of any country is directly affected by the value of its net exports (which is the difference between the volumes of exports and imports). Thus, if the net exports value for a country is negative, then exactly this amount decreases the country's GDP, and vice versa, with a positive net export, GDP also increases by the same amount. It then follows that the main goal of foreign economic activity of the country should be the excess of exports in relation to imports. This issue is most acute for the Republic of Armenia, since the analysis of statistical data on foreign economic activity for 1995-2016 indicate that the value of net exports remained negative throughout the entire period under study, although the problem of increasing exports was constantly in the attention focus of the Government of the Republic of Armenia.

Based on the results of a comparative analysis of electricity production and exports in the Republic of Armenia, the authors show that an increase in electricity exports can become one of the main ways to increase exports from the country, which in turn will significantly reduce the negative value of net exports and improve the situation in the area of foreign trade.